

Rimsko grobišče v Šempetru v Savinjski dolini

(Zaščita)

Člani Kmetijske zadruge v Šempetru v Savinjski dolini so v začetku januarja 1952 kopali gramoz za nov hlev na vrtu, ki je last narodne imovine (Kat. obč. Šempeter, p. št. 731, Sl. 1). V globini 1.20 m so naleteli na apneno, skupaj zvezano gmoto, ki so jo skušali razbiti. Ker to ni bilo mogoče, so prenehali kopati v globino in so šli po gmoti v širino in nato nadaljevali izkopavanje ob njenih robovih. Ugotovili so, da gre za zid v približni izmeri 16 m². Ker gramoza tukaj niso dobili, so šli na jugovzhodni strani izkopane plošče v globino, kjer so naleteli na več marmornatih blokov in na kip sedeče žene, ki so jo imeli za boginjo Juno, ker je bilo baje v bližini Šempetra njeno svetišče.

Tajnik KLO v Šempetru tov. Zontelj je o tem obvestil še isti dan celjski muzej, predvsem ravnatelja A. Stupico, ki je obenem tudi poverjenik Zavoda za zaščito kulturnih spomenikov Slovenije. Ravnatelj Stupica, kakor tudi kustos celjskega muzeja tov. L. Bolta, so obvestili o tej najdbi merodajne forume, predvsem Zavod za zaščito kulturnih spomenikov in arheološko sekcijo Slovenske akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani. Zavod za zaščito je bilo potrebno obvestiti, da ne bi tako dragocene najdbe propadle ali da jih ne bi nepoklicani faktorji uničili. Arheološko sekcijo SAZU so predvsem zanimali znanstveni rezultati in je zaradi tega poslala v Šempeter ob Savinji podpisane. Zaradi zabrane so delavci prenehali s svojim delom, pač pa je po posredovanju V. Jordana poslalo Okrajno gradbeno podjetje iz Celja štiri kvalificirane delavce, ki so pričeli previdno odkrivati površino in odkopavati marmorne bloke, katerih se je pokazalo vedno več in več. Delo je nadzoroval vsak dan večkrat tov. V. Jordan in tudi celjski muzej, ki je odposlal na mesto od časa do časa tov. L. Bolto.

Ko je dne 12. februarja prišel podpisani na teren, da si vse ogleda, je bila odkopana površina v izmeri 10 × 10 m, a do globine 2.20 m. Temelj je bil že popolnoma odkrit, a gornji deli marmornatih kosov, ki so ležali postrani, so bili 1.15 m izpod tedanje površine. Kip žene je bil brez glave in je ležal tako poševno, da je bil zgornji del telesa spodaj. Vse do tedaj izkopane komade so že izvlekli iz jame na bližnji travnik. Za bodoče je bilo določeno, da delavci spomenike samo odkopljejo in jih pustijo na mestu v jami, dokler se ne prične z velikim sistematičnim izkopavanjem, ki so ga že tedaj nameravali. Delavci Okrajnega gradbenega podjetja so kopali naprej pod kontrolo že omenjenih organov. Skoro je nastopil hud mraz z velikim snegom, pa je delo zaradi tega počivalo. Izkopani material so delavci odvažali iz jame na njeno vzhodno stran na prostor med jamo in cesto, ker takrat še ni bilo jasno, v katero smer se bodo najdbe še nadaljevale.

Ko so bila vsa začetna dela končana, je dne 15. junija pričela izkopavati na tem mestu arheološka sekcija SAZU s študenti arheologije Ljubljanske univerze kot praktikanti in znanstvenimi pomočniki pri delu. Za kopače se je priglasilo veliko število srednješolskih dijakov iz Celja, ki so delali tukaj namesto v brigadi. Po končanem obveznem enomesečnem delu jih je ostalo še precejšnje število pri izkopavanju, posebno domačinov iz šempeterske okolice. Mnogi so ostali tam do začetka šolskega leta. Število vseh

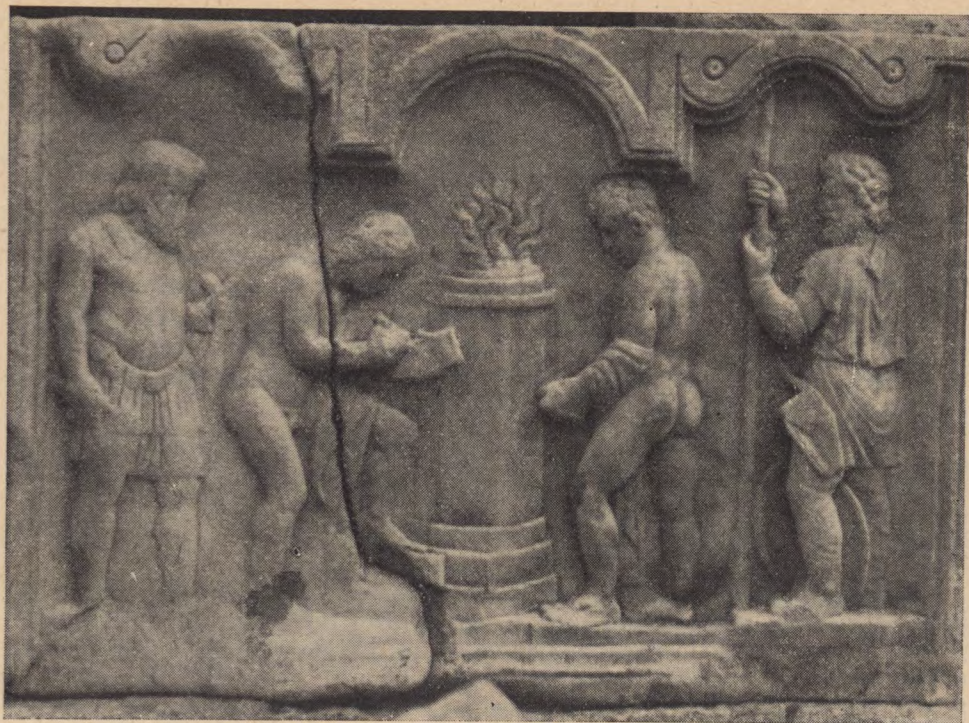
Šempeter v Savinjski dolini. Marmorni relief: Evropa na biku, sredina drugega stoletja po n. š.

pri izkopavanju zaposlenih delavcev je znašalo meseca julija in avgusta do 45 oseb.

Ker se je bilo pri tako velikem številu delavstva bati, da se zadušimo v izkopanem materialu, smo takoj v začetku izkopali od jame proti severu približno 8 m dolg, 3 do 4 m globok in 1.50 do 3 m širok poskusni jarek, ki nam je pokazal, da je zemljišče severozahodno od raziskanega prostora sterilno in da tukaj brez skrbi grmadimo izkopani material. Nekatere sonde v že preiskanem in prekopanem prostoru so pa pokazale, da leži še mnogo spomenikov globlje, kakor so ležali do tedaj že odkriti. Zato je bilo potrebno izkopano in že odkrito kamenje odstraniti iz jame.

Ko je arheološka ekipa določila položaj vseh kamnov, kar se je zgodilo s pomočjo idealne ravnine in mreže kvadratov, smo pričeli vlačiti posamezne kose iz jame. Z vitlom smo jih potegnili po poševno položenih močnih brunih na rob jame, potem smo jih razmestili jugozahodno od jame. Najtežje kose smo potegnili precej daleč na travnik sosedu Jelaršiča, da so bili predvidoma iz področja izkopavanja, kjer smo hoteli postaviti zaščitno lopo. Kamenje smo pa začasno razmestili tako, da je vsak obiskovalec dobil jasno sliko tako arhitektonskih komadov kakor tudi skulptur.

Eden najvažnejših kosov, kar smo jih odkopali, je bil nedvomno baldahin (Inv. št. izkopavanja 55), katerega dolžina je 2.38 m, širina 1.89 m in višina 1.06 m. Izklesan je iz enega samega marmornatega bloka. Marmor, iz katerega so izklesani tudi vsi ostali kosi, je debelozrnati kristalinski apnenec, ki so ga Rimljani lomili v Št. Vidu nad Vitanjem. Kasetirani strop

Sempeter v Savinjski dolini. Marmorni relief: Prizor, ki se nanaša na Ifigenijo na Tavridi, sredina drugega stoletja po n. š.

sta nosila dva spiralaasta stebra, zadnjo steno pa je predstavljala školjka, ki mojstrsko preide iz vodoravne ravnine v navpično ploskev. Zadnja stena je ležala na trikotnih, na notranji strani konveksnih stebrih, ki smo jih tudi našli in nam povedo višino tega baldahina. Težina tega kosa je znašala okroglo 5 ton in smo ga premikali po jami s pomočjo DES-ovega motoriziranega vitla, a iz jame so ga potegnili Šempeterčani z ročnim vitlom, kakor vse ostale spomenike.

Imeli smo veliko srečo v tem, da je bila zidana gmota (Inv. št. 14), na katero so člani zadruga najprej naleteli, temelj manjše grobnice, tako zvane edikule. Ta temeljna gmota je bila debela največ 1.10 m, dolga 4.35 m, a široka 3.70 m. Na spodnji strani je bila še odebeljena, da je bila boljše fundirana v zemlji. Najdba je zelo važna zaradi tega, ker so nam na ta način dane dimenzije temelja te zgradbe. Iz tega in še nekaterih drugih podatkov lahko ugotovimo, da je bila stavba manjšega obsega ali večje višine. Ker smo našli tudi še mnogo arhitekturnih kosov, n. pr. dele antov, listnate kapitole, slemenca itd., smo pričeli misliti na to, da bi se ta stavba dala rekonstruirati, kar je idejno na temelju najdenih elementov teoretično lahko izvedljivo, teže pa praktično. V tem primeru je imelo smisel, da smo temeljno gmoto, potem ko smo jo arheološko obdelali, konservirali in dvignili.

Pod tem temeljem je ležalo več marmornih kosov, na katere je moral temelj pasti šele kasneje. To si razložimo le tako: Savinja je v času ogromne

poplave izpodkopavala breg, na katerem so stale grobne edikule. Zaradi izpodkopanega temelja se je cela zgradba nagnila proti strugi Savinje in so najvišji deli arhitekture najprej popadali v valove deroče in silno narasle reke. Šele, ko je voda popolnoma izpodkopala temelj, je tudi ta počasi zdrknil v strugo in pokril kose, ki so že prej ležali v vodi. Temelj je ležal poševno na kosih, ležečih pod njim. Zaradi tega je bilo potrebno za eventualno rekonstrukcijo spraviti temelj najprej v vodoravni položaj in ga tudi dvigniti v višino iznad talne vode, ki ga je stalno ogrožala v najdenem položaju. Temelj je bilo treba učvrstiti in šele nad tako pojačanim kosom zgraditi više ležeče dele rekonstrukcije.

Ing. Berce od Betona iz Celja nam je naredil načrt za betonske temelje, katerih naloga je, da nosijo, a obenem tudi čuvajo antični zidani temelj, ki nikakor ni več toliko močan, da bi nosil celo rekonstrukcijo. Delo samo pa je vodil upokojeni progovni mojster Andrej Jordan.

Zaščita antičnega temelja je bila zamišljena tako, da izgradimo betonski kubus, ki bi gledal v širino še 40 cm preko antičnega temelja. Ta temelj bi počival na štirih stenah tega kubusa, na betonski srednji steni, ki bi jo vgradili, in na gramozu, s katerim bi ta kubus napolnili. Potrebno je bilo antični temelj tudi še spraviti v vodoravno lego.

Izkopani antični temelj je bil izpostavljen vsem vremenskim izpremembam od začetka izkopavanja, ker so ga najprej odkopali. Do 15. avgusta je bilo razmeroma zelo malo dežja. Takoj po prvem večjem deževju so se pokazale velike razpoke in obstajala je nevarnost, da temelj razpade. Da to preprečimo, smo ga obdali z debelimi močnimi deskami in vse skupaj zvezali z dvojnimi paličastimi 4 cm močnimi, okroglimi vezmi, ki so bile spojene z vijaki in so čvrsto stiskale stene temelja. Ko smo se tako zagurali, da temelj ne more razpasti, so pričeli delavci počasi izpod njega odkopavati material in so pod izkopani del antičnega temelja takoj položili debele plohe, kateri bi tudi sami lahko nosili tisti del temelja, ki je ležal nad njimi, v primeru, če bi stranske vezi popustile. Ko je bil izpodkopan in podložen ves antični temelj ter je tako rekoč visel v zraku, smo ga s pomočjo ameriških dvigal spravili v vodoravni položaj in še naprej dvigali kvišku (sl. 3).

Pri izkopavanju materiala pod temeljem smo našli tudi več spomenikov, in sicer št. 118 kapitel z listi, št. 139 del antov, št. 142 vogelni kamen, št. 222 vogelni profilirani kamen in št. 223, ki tvorita s številko 136 skupaj kolenčast blok s hipokampi na srednji strani. Tudi večidel reliefa Ifigenije na Tauridi je ležal pod tem temeljem (sl. 4). Vsi kosi so iz pohorskega marmorja.

Z delom pri dviganju in konserviranju antičnega temelja smo pričeli dne 25. avgusta. Dviganje in podlaganje lesenih hlodov je potekalo le počasi in to posebno zaradi tega, ker smo morali vsaj en teden čakati, da se je pozidani betonski zid na eni strani utrdil, preden smo nanj lahko zopet položili novo podlogo za antični temelj in ga ponovno dvignili. Do 20. oktobra smo ga spravili v vodoravni položaj in tako visoko, da leži nad gladino talne vode. Za zdaj ga nosijo prav zgoraj leseni vodoravni tramovi in podloženi debeli plohi, ker betonskih del zaradi velikega deževja in nastopajoče talne vode nismo mogli dokončati. Končno zavarovanje temelja bomo nadaljevali prihodnje leto.

Deževje je že med izkopavanjem zelo kvarno vplivalo na gornjo ploščo temelja. Posebno pozimi bi voda, ki bi se nabrala po raznih razpokah, zmrz-

nila, pa bi led vse skupaj lahko razgnal ali vsaj močno poškodoval površino. Zaradi tega smo zgradili nad temeljem pultasto streho iz desk, ki čuva površino pred dežjem in snegom. Podprli smo jo tudi z lesenimi vodoravnimi hlodi, da nam je ne bi sneg tako hitro zlomil. Tako je temelj zavarovan tudi pred padavinami.

Poleg tega temelja smo izkopali tudi še temelj št. II., ki leži vzhodno od prvega. Ta je bil pri svojem padcu zelo poškodovan, ker ga je že v antiki precej manjkalo. Tudi pod njim je ležalo več marmornatih blokov in spomenikov, n. pr. marmornato podnožje št. 50. Zdi se pa, kakor da se je ta temelj preobrnil za 180° že takrat, ko se je zrušil v globočino. Mogoče, da je bila tukaj vodna sila močnejša, ker pada dno nekdanje rečne struge razmeroma zelo strmo navzdol. Ker nam ta temelj št. II. ne da nobenih važnejših znanstvenih rezultatov in je bil že v antiki poškodovan, da je rekonstrukcija na osnovi preostalih dimenzij nemogoča, zato ga tudi nismo zavarovali. Prihodnje leto bomo izpod njega izkopali pod njim ležeče kose, ki izpolnjujejo inventar te druge grobne edikule.

Poleg temeljev in večjih arhitektonskih kosov, smo našli tudi mnogo skulptur in napisov, ki nam povedo, za kaj gre. Imamo ohranjenih mnogo grobnih reliefov, ki nam predstavljajo dogodke iz grške mitologije. Tako n. pr. vodi Heraklej iz podzemlja Alhesto. Našli smo še reliefe, ki predstavljajo Ifigenijo v Avlidi, Ifigenijo na Tauridi, Dioskure itd. Mnogo reliefov se nanaša na življenje pokojnikov, upodobljeni so kot lovci, ribiči itd. Tudi tri sedeče statue pokojnikov so nam ohranjene, samo so vsem trem odbite glave.

Vsega skupaj so tu tri večje grobnice, v katerih so bili postavljeni omenjeni kipi. Dva kipa sta pripadala edikulam, katerih zidane temelje smo našli. Tretji kip pa je bil nameščen v grobni kapelici, ki je imela obliko baldahina, ki smo ga tudi izkopali. Njegove dimenzije so nam znane in ohranjeno je tudi precej peščenjakovih blokov, ki so mu služili za temelje.

Iz najdenih in deloma ohranjenih napisov zvemo, da so bile omenjene grobnice postavljene članom rodbine Priscianov. C. Priscianus II. vir i. d. Cl. Celeiae. je postavil baldahinu podobno grobnico edikulo svojemu sinu C. Priscianu, ki je bil tudi kakor oče župan mesta Celja. Druga grobnica je bila postavljena ženi C. Prisciana, Iusti, kar nam tudi potrjuje neki napis. Tretjo grobnico si je postavil oče C. Priscianus, čeprav napisa nimamo ohranjenega. Pač pa je eden od kipov gotovo predstavljal njega. Poleg napisnih plošč, kjer so omenjene posamezne osebe, sta imeli obedve večji grobnici vsaka po eno večjo ploščo samo z napisom D(ii) M(anibus).

V pričetku smo bili mišljenja, da je bilo na tem mestu samo rodbinsko pokopališče Priscianov, celjskih županov in njihove rodbine. Šele kasneje, ko smo odkopali še več starejših in mlajših grobnih napisov in sarkofagov, smo lahko zaključili, da je to pokopališče od Klavdijsko-Neronovega časa pa do okrog leta 250 po n. š., ko je silna vremenska katastrofa, sigurno poplava Savinje, mogoče je bil s tem združen tudi potres, porušila vse skupaj v svojo strugo. Kasneje je vse to prekrila Savinja s svojim peskom. Kakor je Vezuv porušil Pompeje, a jih je obenem tudi ohranil poznim rodovom. tako je tudi Savinja rešila to grobišče pred popolnim uničenjem po človeški roki.

Poleg samih napisov imamo še dve nagrobni plošči, ki imata še v reliefu izklesane portrete tistih oseb, ki jih omenjajo napisi. Ena nagrobna plošča brez napisa predstavlja v reliefu celo rodbino: očeta, mater in hčerko (iz

časa Antonina Pija). Spomenik nekega edila iz Celeje ima poleg napisa na vsaki stranski plošči še njegov in ženin relief.

Vse omenjene spomenike smo spravili v barako, ki nam jo je poklonil OLO Celje okolica. Ker pa se je pokazalo, da je samo ta zgradba premajhna za vedno večje število spomenikov, arhitektonskih kosov, peščenjakovih temeljev itd., nam je dal isti OLO Celje okolica na razpolago še neko zgradbo, last ljudske imovine. To zgradbo smo priključili na prejšnjo barako, pa je sedaj večji del spomenikov na suhem pod varno streho. Preden smo dobili drugo zgradbo in ker nas je deževje in celo sneg zelo nadlegoval, smo nekaj manj vrednih spomenikov zložili skupaj in tudi pokrili z zasilno leseno streho. Tako so tudi ti spomeniki varni pred padavinami.

Kakih 20 kosov je pa ostalo v jami, ker jih zaradi talne vode nismo mogli dvigniti iz globine. Ker je pa njih večji del v zemlji, so tudi ti zavarovani.

Kronološko spadajo tri nagrobne kapelice z reliefi, kipi in napisi v dobo cesarja Antonina Pija. V tem se čudovito strinjajo epigrafski podatki s stilom in vsebino skulptur. Vse grobišče pa obsega čas od srede prvega do sredine tretjega stoletja.

Vsega skupaj z ostanki zidov je bilo do konca izkopavanja ugotovljenih 257 števil. To izkopavanje v Šempetru ob Savinji je najbogatejše, kar se tiče rimskih skulptur v Sloveniji, in njegov pomen sega daleč preko mej naše domovine.

Jos. Klemenc

Dravčarjeva dimnica

Na predlog Zavoda za spomeniško varstvo LRS je predsednik Sveta za prosveto in kulturo VLRS odločil,¹ da se »samotni Dravčbaherjev² dom v Št. Janžu nad Dravčami h. št. 46, ki obsega hišo in gospodarsko poslopje s hlevom, kovačijo in svinjak, lep primer izginulega dimniškega in s svojo razporeditvijo na terenu gručastega tipa samotne kmetije, ki je bil zlasti udomačen na področju Pohorja in je danes eden zadnjih na jugoslovanskem ozemlju, ... zaradi svoje etnografske in kulturnozgodovinske pomembnosti kot predmet proučevanja in nazornega nauka zavaruje kot kulturni spomenik«.

Dravčarjeva kmetija je središče celega planinskega posestva (grunta) in leži v absolutni višini 680 m na travniškem prehodu iz višjih gozdov v nižje in položnejše, deloma tudi terasaste njive na severnem pobočju Pohorja. Gospodarsko ima gozdarsko-živinorejski značaj in je redilo nekdanj 12 do 14 glav goveje živine; žito, razen pšenice, ki ne uspeva, seje le za domačo rabo. Je samotna kmetija, oddaljena do sosedov 10 do 15 minut hoje. Potoček pod njivami jo prometno veže s Cerkvenco in z njo z Vuzenico.

Hiša je stavba, ki varuje z ognjiščem opremljeno človeško bivališče pred vremenskimi in drugimi nepravilnostmi. Na Slovenskem poznamo iz zgo-

¹ Uradni list LRS št. 12 (46) z dne 26. aprila 1952.

² Dravčbaherju je smiselno enak Dravčar, v našem primeru priseljenec iz bližnje vasi Dravče ali pa mlinar ob potoku, ki priteče iz Dravč.